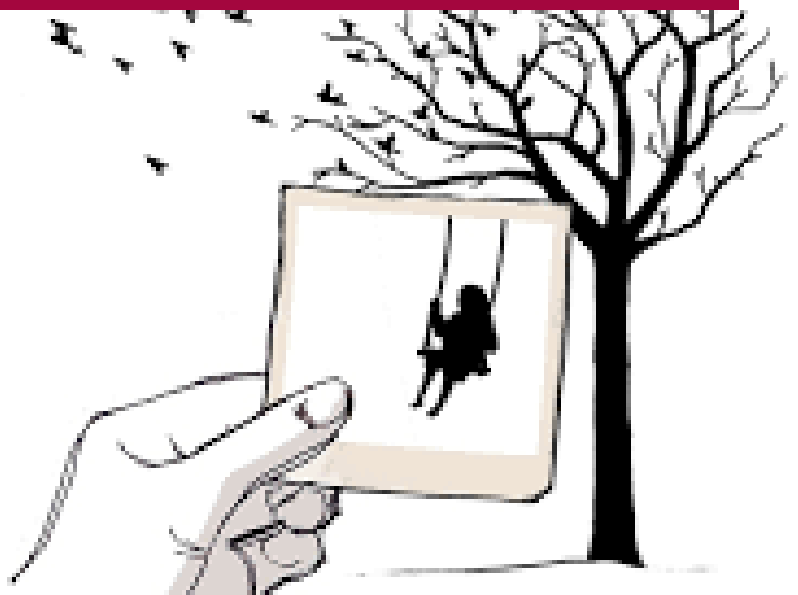

ESSAY

Eigen kinderen van pleegouders Van onzichtbare zorgers naar zichtbare kinderen

Marjolein Split

Master Social Work

Inhoudsopgave

1. Samenvatting	3
2. Inleiding	4
3. Pleegouders zijn niet 'het gezin	5
4. Wat vinden de kinderen zelf?	7
5. Is het wel de taak van de pleegzorgbegeleider?	8
6. Wie A zegt moet ook B zeggen	10
7. Van onzichtbare zorgers naar zichtbare kinderen (Conclusie)	12
8. Wat nu? (Aanbevelingen)	13

Bronnenlijst

Samenvatting

Het ondersteunen van de eigen kinderen bij de pleegzorgplaatsing is iets wat onderbelicht is gebleven waardoor het aan kennis ontbreekt bij pleegzorgbegeleiders.

Ze worden niet gezien als onderdeel van het zorgteam of betrokken in de pleegzorgbegeleiding.

Het essay vertelt hoe de eigen kinderen van pleegouders plek moeten krijgen binnen de pleegzorgbegeleiding. Uit vooronderzoek (Split, 2018) blijkt dat de eigen kinderen met ingewikkelde gevoelens rondlopen die kunnen oplopen tot grote spanningen. Pleegouders willen hun kinderen niet belasten met pleegzorg zaken en spreken hier niet open over met hun kinderen (Split, 2019a). Hierdoor hebben zij niet altijd zicht op de beleving en het welzijn van hun eigen kinderen. Pleegzorgbegeleiders grijpen door gebrek aan zicht pas in als de spanning hoogopgelopen is. Om goede begeleiding te bieden is het noodzakelijk dat alle gezinsleden actief betrokken worden en er niet alleen contact is met de pleegouders. Door de eigen kinderen vast onderdeel te maken van de begeleiding worden ze uit de onzichtbaarheid gehaald. De pleegzorgbegeleider is hierdoor niet afhankelijk van het (in)zicht dat de pleegouder heeft op het welzijn van het eigen kind.

Singer, Uzozie & Zeijlmans (z.d) geven aan dat de kinderen een stem willen, willen weten wat er gebeurt met hun gezin en waarom dingen gebeuren. De uitleg en verklaringen helpen de eigen kinderen dingen beter begrijpen en een plek geven en dragen bij aan effectievere coping.

De rolverwarring over de rol en verantwoordelijkheid van de pleegzorgbegeleider als het gaat om de eigen kinderen is juist reden is het te agenderen. De pleegzorgbegeleiders voelen nu niet het mandaat om het welzijn van de eigen kinderen te betrekken in de begeleiding en pleegouders voelen de druk om het op eigen kracht te moeten doen. Als je jezelf beschikbaar stelt voor de eigen kinderen van pleegouders, moet je die tijd en aandacht ook kunnen bieden. Dit ervaren de pleegzorgbegeleiders nu niet te kunnen (Split, 2019a). Als antwoord hierop is een interventie ontworpen in de vorm van een praatplaat die de pleegzorgbegeleider handelingsmogelijkheden biedt in de begeleiding van de eigen kinderen.

Inleiding

In Nederland wordt pleegzorg geboden door 28 verschillende jeugdhulpaanbieders in de verschillende gemeenten. Youké is een organisatie die specialistische jeugdhulp biedt aan kinderen en jongeren van 0 tot 23 jaar waaronder pleegzorg(begeleiding) (Youké, z.d.). Pleegzorgbegeleiding richt zich op de ontwikkeling van het kind binnen het pleeggezin en de samenwerking van het netwerk om het kind heen. “De systeemtheorie en theorieën omtrent ontwikkeling, opvoeding, hechting, trauma, loyaliteit en gedrag vormen de basis voor de benodigde kennis” (De Baat & De Lange, 2013). In 2017 waren er 16.655 pleeggezinnen die samen 23.206 pleegkinderen opvingen (Pleegzorg Nederland, 2018).

Het 2 jarige praktijkverbetertraject voor de opleiding Master Social Work, heeft zich binnen de praktijk van Youké gericht op het welzijn van de eigen kinderen van (bestands)pleegouders. Pleegzorgbegeleiders geven aan dat alle aandacht in de begeleiding uit gaat naar het pleegkind, de pleegouder en het systeem van het pleegkind. De eigen kinderen vinden de pleegzorgplaatsing soms moeilijk vol te houden en de gedachte dat een pleegkind dan in het gezin blijft tot volwassenheid (in het geval van perspectiefbiedende pleegzorg) is dan zwaar. De pleegzorgbegeleiders ervaren niet genoeg kennis om (preventief) te handelen en tijdig te signaleren wat er nodig is voor de eigen kinderen van pleegouders in het omgaan met de pleegzorgplaatsing (Split, 2018). Als pleegouders dusdanige stress ervaren rondom het opvoeden van het pleegkind in combinatie met hun eigen kinderen, voelen zij zich in veel gevallen genoodzaakt om te kiezen tussen pleegzorg en hun eigen kinderen. Dit kan resulteren in een breakdown (voortijdig afgebroken plaatsing) die voor het pleeggezin en het pleegkind veel impact heeft. Het gebeurt regelmatig dat pleegouders na een breakdown definitief stoppen met het opvangen van pleegkinderen.

Het ondersteunen van de eigen kinderen bij de pleegzorgplaatsing is iets wat onderbelicht is gebleven al die jaren waardoor het aan kennis ontbreekt bij pleegzorgbegeleiders. De pleegzorg kent een lange traditie in Nederland, maar pas een relatief korte periode van professionalisering en doorontwikkeling. Eind jaren '80 is de professionalisering pas in gang gezet, gericht op de matching en werving van pleegouders. Verdere ontwikkelingen hebben zich daarna gericht op het aantonen van de effectiviteit van de pleegzorg ten opzichte van instellingen en de problematiek van pleegkinderen. Eind jaren '90 vinden de eerste onderzoeken plaats naar de ervaringen van de eigen kinderen van pleegouders. Sindsdien wordt er vooral opgeroepen om de eigen kinderen te zien als 'actieve zorgers' binnen het gezinssysteem en hen als dusdanig te betrekken. Het is tot nu toe bij deze oproepen gebleven. Ze worden niet gezien als onderdeel van het zorgteam, het gevolg hiervan is dat zij zich onbelangrijk, ongezien en niet gesteund voelen wat ten koste gaat van hun welzijn (Höjer, Sebba & Luke, 2013).

In de belangrijkste onderleggers van de pleegzorgbegeleiding, de 'Richtlijn Pleegzorg voor jeugdhulp en jeugdbescherming' (2015) en de methodiekhandleiding 'Pleegzorg begeleiden is een vak!' (2017) is niets opgenomen over de begeleiding van de eigen kinderen van pleegouders. Er wordt voornamelijk gesproken over pleegouders en niet over het pleeggezin. De constatering van een handelingsverlegenheid bij de pleegzorgbegeleiders als het gaat om het ondersteunen van de eigen kinderen of het pleeggezin als geheel, in het omgaan met de pleegzorgplaatsing is dus niet vreemd. Kennis over 'wat werkt', of de borging ervan in de gebruikte richtlijn en methodiek, ontbreken. Ondertussen wordt het appèl dat op alle gezinsleden en de pleegzorgbegeleiding gedaan wordt steeds groter. Ondersteuning voor alle eigen kinderen in het omgaan met de pleegzorgplaatsing lijkt een logisch gegeven. Echter wijst de praktijk uit dat dit pas gebeurt als er sprake is van (hoog) opgelopen spanningen.

Het uitgevoerde praktijkonderzoek (Split, 2019a) heeft zich gericht op het ondersteunen van het copinggedrag van de eigen kinderen van pleegouders. Naar aanleiding van de onderzoeksresultaten is een interventie ontworpen voor de pleegzorgbegeleiders die bijdraagt aan het welzijn van de eigen kinderen ten aanzien van de pleegzorgplaatsing.

Dit essay gaat in op de volgende stelling:

Om bij te dragen aan het welzijn van de eigen kinderen van pleegouders ten opzichte van de pleegzorgplaatsing is het noodzakelijk dat zij als vast onderdeel betrokken worden in de pleegzorgbegeleiding.

Het essay vertelt hoe de eigen kinderen van pleegouders plek moeten krijgen binnen de pleegzorgbegeleiding. Aan de hand van resultaten van het uitgevoerde onderzoek (Split, 2019a) zal dit onderbouwd worden en de ontworpen interventie voor de pleegzorgbegeleider wordt geïntroduceerd. Tot slot gaat het essay in op aanbevelingen voor professionals in de pleegzorg.

Pleegouders zijn niet ‘het gezin’

De systeemtheorie vormt de basis van de begeleiding in de pleegzorg. Hulp is van betere kwaliteit wanneer alle leefgebieden en relaties van een cliënt plek krijgen. De klachten of problemen zijn ontstaan in een bepaalde context en het is logisch die ook in die context te begeleiden of behandelen. Door de dynamiek binnen een gezin te onderzoeken en rekening te houden met de wederzijdse beïnvloeding tussen gezinsleden, ontstaat er een beter beeld van wat er speelt en kun je je richten op het functioneren van het gezin als een geheel systeem en de interactie onderling (Bolt, 2008). In de huidige pleegzorgpraktijk wordt dit door pleegzorgbegeleiders vooral toegepast op de context van het pleegkind bestaand uit zijn (biologische) netwerk en pleegouders. Dit is van belang om het pleegkind (en zijn ouders) de pleegzorgplaatsing zo goed mogelijk te laten verdragen en kans van slagen te geven.

Bovenstaande is ook van belang als het gaat om het welzijn van de eigen kinderen maar zij worden niet betrokken en voelen zich vaak onbelangrijk, ongezien en niet gesteund (Höjer et al., 2013). Het niet betrekken van de eigen kinderen van pleegouders staat haaks op de visie van de systeemtheorie. Ze zijn immers onderdeel van het gezin waar het pleegkind opgroeit.

Om een beter beeld te kunnen hebben van het functioneren van het pleeggezin en de interactie tussen alle gezinsleden is er zicht nodig op alle gezinsleden.

De pleegzorgbegeleider heeft weinig zicht op de eigen kinderen doordat zij geen vast onderdeel zijn in de begeleiding. Uit vooronderzoek (Split, 2018) blijkt dat de eigen kinderen vaak met ingewikkelde gevoelens rondlopen die kunnen oplopen tot grote spanningen. Spanning en negatieve gevoelens waar ze mee blijven rondlopen hebben invloed op hun welzijn. Ze ervaren schroom om steun te vragen en willen loyaal zijn naar hun ouders en hen ontlasten in hun taak als pleegouders. De eigen kinderen willen hun ouders niet tot last zijn door moeilijkheden aan te geven maar geven deze ook niet bij de pleegzorgbegeleider aan omdat ze die nooit zien. Het is voor hen belangrijk dat de plaatsing van het pleegkind goed gaat binnen hun gezin maar weten zelf niet hoe ze hiermee om moeten gaan. De verwachting wordt door hen gevoeld dat ze een goed voorbeeld moeten geven en daarbij een begripvolle en ondersteunende rol aan moeten nemen. Hierbij geven ze aan dat de plaatsing vaak anders is dan ze van te voren gedacht hadden. In tegenstelling tot hun ouders hebben zij vooraf geen cursus, informatie of gesprekken over wat te verwachten van de pleegzorgplaatsing. Andersom willen pleegouders hun kinderen niet altijd belasten met pleegzorg gerelateerde zaken en spreken ze hier niet altijd open over met hun kinderen (Split, 2019a). Hierdoor hebben zij niet altijd voldoende zicht op de beleving en het welzijn van hun eigen kinderen als het gaat om de pleegzorg. Dit kan als gevolg hebben dat er

een vicieuze cirkel van oplopende spanning en stress ontstaat in het pleeggezin. Dit is zichtbaar gemaakt in onderstaande afbeelding.

Figuur 1: Vicieuze cirkel spanning pleeggezin M. Split, 2018

Om het risico van oplopende stress te beperken is het van belang dat de eigen kinderen opgemerkt worden, een plek krijgen voor hun gevoelens en gedachten en ondersteund worden in het omgaan met lastige gevoelens en gedachten (Split, 2019a). Bij voorkeur is het pleeggezin in staat om elkaar hierin te ondersteunen, maar het blijkt dat dit vaak niet voldoende lukt. Het is de taak van de pleegzorgbegeleider om volgens de systeemgerichte werkwijze het gezin te helpen, elkaar hierbij te kunnen helpen. Om dat te kunnen is het noodzakelijk dat alle gezinsleden actief betrokken worden door de pleegzorgbegeleider en er niet alleen contact is met de pleegouders over hoe het gaat in het gezin. Het is belangrijk dat kinderen in hun veilige omgeving leren omgaan met hun frustraties, problemen, angsten en onzekerheden (Bolwijn, 2010). Door de eigen kinderen actief te betrekken en onderdeel te maken van de begeleiding worden ze uit de onzichtbaarheid gehaald voor zowel de pleegzorgbegeleider als de pleegouders. Naast het feit dat dit inzicht geeft in het functioneren van het pleeggezin als geheel is het volgens Schmied en Tully (2009) en Van Yperen, Steege, Addink en Boendemaker (2010) zo dat de steun en verbondenheid met het gezin tevens als belangrijke beschermende factor werkt. Door De Vries (2010) wordt de ervaren sociale steun direct gelinkt aan het effectief omgaan met stressvolle situaties bij kinderen en kan door het bevorderen van de sociale steun dus bijgedragen worden aan het welzijn van de eigen kinderen.

Systeemgericht werken houdt echter niet in dat je altijd met het gehele gezin werkt. Nabuurs (2017) beschrijft dat het een visie is waarmee je als sociaal werker naar een cliënt kijkt. Het resultaat is een manier van werken vanuit de verschillende rollen, interacties en communicatie. Veel interventies binnen het systeemgericht werken worden via de ouders of opvoeders ingezet, ook in de pleegzorg. Interactie kan al veranderen door één persoon of partij iets anders te laten doen of zeggen. Dit zal direct effect hebben op de ontvanger en andere gezinsleden binnen hetzelfde systeem, er is sprake van wederzijdse beïnvloeding.

Aangezien de pleegouders de voornaamste gesprekspartner zijn van de pleegzorgbegeleider kan het een keuze zijn om via hen het gedrag en gevoel van hun eigen kinderen te beïnvloeden ten opzichte van de pleegzorgplaatsing. Dit gebeurt in de praktijk nu ook al, maar vergroot niet het zicht op het gezinsfunctioneren en de onderlinge interactie. Echter blijkt ook dat pleegouders vaak overbelast zijn, het zwaar hebben met hun opvoedtaak van het pleegkind (Maaskant, 2016) en

minder zicht op hun eigen kinderen hebben. Pleegouders trekken relatief laat aan de bel als het gaat om het oplopen van spanning die hun eigen kinderen ervaren ten opzichte van de pleegzorgplaatsing (Singer et al., (z.d). Dit kan mede verklaard worden door de bevindingen uit het praktijkonderzoek (Split, 2019a) te zien in figuur 1.

Om dit te doorbreken is het noodzakelijk dit in gezinsverband aan te pakken en niet alleen via het gesprek met de pleegouders. De pleegzorgbegeleider heeft zicht nodig op wat er zich afspeelt en kan door het voeren van het gesprek met het hele gezin, interactie zichtbaar maken. Door dit vast onderdeel van de pleegzorgbegeleiding te maken is de pleegzorgbegeleider niet afhankelijk van het (in)zicht dat de pleegouder heeft op het welzijn van het eigen kind. Het schadelijke patroon van elkaar willen ontzien, oplopende spanning en niet weten hoe de ander zich voelt en wat hij nodig heeft kan daarmee doorbroken worden.

Wat vinden de kinderen zelf?

Naast het werken volgens de systeemgerichte werkwijze spelen de behoeften en wensen van de eigen kinderen uiteraard een grote rol in het bepalen van hun plek binnen de pleegzorgbegeleiding. Onderzoeken die in de loop van de jaren gedaan zijn naar de ervaringen en behoeften van de eigen kinderen zijn uitgesproken. Zouden die niet leidend moeten zijn in hoe de begeleiding vormgegeven wordt?

De eerste (internationale) onderzoeken waar de eigen kinderen van pleegouders centraal in staan zijn die van Caplan (1988) en Poland en Groze (1993). Höjer et al. (2013) inventariseerde alle bestaande onderzoeksliteratuur sinds Caplan (1988) en schreef een review over zeventien internationale studies naar de ervaring van de eigen kinderen van pleegouders. Het voeren van open gesprekken en de mogelijkheid tot discussies over de moeilijkheden is een factor die de copingvaardigheden van de kinderen vergroot. Het toestaan van klagen en het uiten van negatieve gevoelens maakt dat de kinderen zich beter uitgerust voelen met de situatie om te gaan (Höjer et al., 2013). Uit onderzoek blijkt ook dat eigen kinderen het als extra belasting ervaren als er geen ruimte voor hun gevoelens en emoties is (Split, 2019a). Het willen ontlasten werkt in deze gevallen averechts en juist belastend. Daarnaast willen de kinderen erkenning van zowel de ouder als de pleegzorgorganisatie voor hetgeen zij geven rondom de pleegzorgplaatsing en wat dat hen kost (Höjer et al., 2013; Split, 2019a). Plek hiervoor creëren in de begeleiding is belangrijk. Gezien het feit dat er ingewikkelde dynamiek in het pleeggezin kan zijn rondom het willen ontlasten van elkaar, loyaliteitsgevoelens en de ervaren druk om een pleegzorgplaatsing goed te laten verlopen, vraagt dit professionele begeleiding. De pleegzorgbegeleider kan dit bieden aan het gezin.

In het onderzoek kwam naar voren dat pleegzorgbegeleiders denken dat veel eigen kinderen niet op hun bemoeienis zitten te wachten in de praktijk. Met de soms terughoudende pleegouder als het gaat om het betrekken van hun eigen kind is het lastig voor de pleegzorgbegeleider deze kinderen te bereiken (Split, 2019a). Echter blijkt uit de ingevulde dagboeken van de eigen kinderen (Split, 2019a) dat zij wel degelijk vinden dat er een rol weggelegd is voor de pleegzorgbegeleider als het om henzelf gaat. Zo zegt een eigen kind: "De pleegzorgbegeleider is er om te kijken hoe het gaat met het pleegkind maar ook met de andere gezinsleden en hoe zij zich erbij voelen." Een ander kind gaf aan niet te weten wie of wat de pleegzorgbegeleider is en bevestigt juist de afwezigheid en onzichtbaarheid van de begeleiding voor de eigen kinderen, los van de behoefte.

Singer et al. (z.d) bevestigen dat de kinderen een stem willen maar ook willen weten wat er gebeurt met hun gezin en waarom dingen gebeuren. De uitleg en verklaringen helpen de eigen kinderen dingen begrijpen, een plek te geven en dragen bij aan effectievere coping. Hoe minder kinderen weten over een situatie hoe meer zij geneigd zijn zelf invulling te geven en zelf antwoorden gaan formuleren. Deze eigen invulling van kinderen is vaak irrealer en bedreigender

dan de realiteit (Romijn, De Graaf & De Jong, 2010). Dit blijkt ook uit een dagboekfragment (Split, 2019a) waarin één van de eigen kinderen schrijft:

Mijn ouders hadden me kunnen helpen door het er even samen te hebben, over wat er nou gebeurde. Nu maakte ik me zorgen en moest ik er steeds aan denken. De situatie was minder vervelend geweest als ik wist wat er aan de hand was, maar ja...

Er is ook weerstand als het gaat om het betrekken van de eigen kinderen in de begeleiding. Reden hiervoor is dat de eigen kinderen van pleegouders beschermd moeten worden tegen teveel verantwoordelijkheid en zij daardoor niet gezien worden als gesprekspartner en onderdeel van het zorgteam om het pleegkind heen (Höjer et al., 2013). Echter wordt dit vooral door de pleegouders en professionals gezegd en niet door de eigen kinderen zelf. Ook wordt er in de jeugdhulpverlening gezegd dat door te focussen op het kind, je het probleem kan vergroten en dit het gevoel bevestigt dat er 'iets aan de hand is'. Dat kan schadelijk zijn voor het zelfbeeld en mentale ontwikkeling (Bolwijn, 2010). Van de eigen kinderen van pleegouders weten we dat het niet betrekken juist niet helpend is en hun welzijn in de weg kan staan. Ook is bekend dat de kinderen met een terugtrekkende en vermijdende coping meer risico lopen als het gaat om het opkroppen van gevoelens en oplopende stressgevoelens (Compas, Connor-Smith, Saltzman, Thompson & Wadsworth, 2001; Split, 2019a). Deze doelgroep, die geneigd is veel voor zichzelf te houden, zou juist actiever betrokken moeten worden in de begeleiding omdat zij er het meeste baat bij hebben als het gaat om effectieve(re) coping.

Uiteraard is het belangrijk om het eigen kind niet extra te belasten met zorgen en taken die niet aan een kind toebedeeld kunnen worden. De pleegzorgbegeleider is er echter voor opgeleid hier onderscheid in te maken en de kinderen passend bij hun ontwikkeling, leeftijd en verantwoordelijkheid te betrekken bij de hulpverlening. Daarnaast betekent betrekken in de begeleiding niet dat het altijd over moeilijkheden en problemen gaat, het is ook van belang dat er ruimte is voor de succesverhalen van het gezin. De eigen kinderen van pleegouders voelen zich betrokken bij het pleegkind en vinden het belangrijk dat hun taak als pleeggezin slaagt en dat zij daaraan hebben bijgedragen (Höjer et al., 2013). Het mogen delen van de leuke dingen en ervaringen is dus ook belangrijk. Daarmee bekrachtig je het gezin en hetgeen dat het hen zelf ook oplevert. Ieder gezin kiest voor pleegzorg met een reden. Deze positieve uitwerkingen ervan niet markeren met het hele gezin is dan een gemiste kans in de begeleiding!

Is het wel de taak van de pleegzorgbegeleider?

Pleegzorg heeft lang gevochten voor zijn positie in de jeugdhulp. Het heeft lang een zwakke juridische positie gehad en pleegouders werden niet echt serieus genomen. De nieuwe focus op het warme gezin maakte dat de pleegzorg in de jaren '60 veel meer erkenning kreeg en een hogere status in de jeugdhulpverlening (Baartman & Zandberg, 1997). Het werd eind jaren '70 gezien als goedkoper alternatief dan de zorg in tehuizen met als gevolg dat het in 1989 wettelijk geregeld werd in de Wet op de Jeugdhulpverlening. Naar aanleiding hiervan fuseerden veel instellingen om pleegzorg te kunnen bieden (Caris, 2016). Vanaf dit moment is de groei en de ontwikkeling van de pleegzorg doorgezet en versterkt door de nieuwe jeugdwet die sinds 2015 van kracht is. Deze geeft gemeenten de opdracht te zorgen dat kinderen 'zo thuis mogelijk kunnen opgroeien'. De jeugdwet beschrijft de specifieke voorkeur en het belang voor de keuze van gezinsvormen als vorm van jeugdhulp, zoals pleegzorg. De gemeenten en hulpverlening om de gezinnen heen zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van de uitvoering van de jeugdwet. Dit blijkt een complexe taak. De problematiek waarmee pleeggezinnen te maken krijgen, door tendensen in wet- en regelgeving en beleid, wordt zwaarder en het beroep dat op de pleegzorg wordt gedaan zal verder stijgen (Pleegzorg Nederland, 2017). Deze toenemende complexiteit in de pleegzorg

vraagt om toereikende methodieken en richtlijnen voor de pleegzorgbegeleiding. Ook zou je verwachten dat de focus van de jeugdwet (de bewuste keuze voor gezinsvormen) doorwerkt in de ontwikkelingen van de gebruikte methodieken en richtlijnen en de focus in de begeleiding hiermee ook meer op het gezin gericht is. Dit is echter niet het geval aangezien er amper over het pleeggezin gesproken wordt maar alleen over pleegouders en wat zij nodig hebben in de begeleiding. De vragen die dit oproept zijn: Hoe kan het welzijn van alle gezinsleden dan gewaarborgd worden? En is dat wel de taak van de pleegzorgbegeleider?

Er blijken verschillende opvattingen te zijn over de rol en verantwoordelijkheid van de pleegzorgbegeleider als het gaat om de eigen kinderen van pleegouders. Naast dat dit extra pleit voor een duidelijke onderbouwing en verantwoording in de gebruikte richtlijnen en methodiek, is het om die reden noodzakelijk dat er een gesprek plaatsvindt met het gezin over de plek die de eigen kinderen in de begeleiding krijgen. Anders kan de pleegzorgbegeleider onmogelijk goede begeleiding bieden. De betrokkenen weten immers van elkaar niet wat ze op het gebied van de eigen kinderen willen en verwachten van elkaar.

De module beschrijving pleegzorgbegeleiding (De Baat & De Lange, 2013) zegt over de rol van de pleegzorgbegeleider:

De pleegzorgbegeleider volgt de ontwikkeling van het kind en moet tijdig signaleren wanneer de ontwikkeling stagneert of bedreigd wordt of wanneer de veiligheid van het kind in het geding is. Daarnaast is een belangrijke taak van de pleegzorgbegeleider om te signaleren of pleegouders nog voldoende draagkracht hebben voor de opvoeding en verzorging van het pleegkind om zo het afbreken van een pleegzorgplaatsing te voorkomen.

De Baat en De Lange (2013) zeggen ook dat het belangrijk is om uit te gaan van de eigen kracht van het gezin en pleegouders met behulp van hun sociale netwerk vaak heel goed zelf oplossingen kunnen vinden.

Het gaat hierbij dus over de eigen kracht van het gezin en anderzijds over de rol van de pleegzorgbegeleider om te signaleren of er nog voldoende draagkracht is bij pleegouders, met de ontwikkeling van het pleegkind als uitgangspunt. Het gezin wordt niet in genoemd maar het gaat wel over een duidelijke signaleringsfunctie als het gaat om risico's voor de pleegzorgplaatsing waarvan we weten dat het welzijn van de eigen kinderen er één is.

Deze beschrijvingen zijn zo globaal en gericht op het welzijn van het pleegkind dat er in de praktijk onduidelijkheid is over de rol van de pleegzorgbegeleiders. De pleegzorgbegeleiders voelen hierdoor niet het mandaat om het welzijn van de eigen kinderen te betrekken in de begeleiding en pleegouders voelen de druk om het op eigen kracht te moeten doen. De vraag wie er verantwoordelijk is voor de zorg van de eigen kinderen binnen de pleegzorgcontext kwam sterk naar voren in het praktijkonderzoek (Split, 2019a).

Zo zegt één van de pleegzorgbegeleiders over de verantwoordelijkheid voor de zorg van de eigen kinderen:

Dat heeft dan ook beetje met de verantwoordelijkheid te maken, die zie ik nu echt als die van de pleegouders en niet die van mij, die verantwoordelijkheid. Maar daar ben ik dan ook wel heel benieuwd naar, klopt dat wel, dat ik dat zo zie? Is dat wel zo?

Een andere pleegzorgbegeleider zegt hierover:

Nou heel eerlijk, op het moment dat wij daar een pleegkind hebben zitten, dan is het aan de pleegzorgbegeleider om te zorgen dat het zo goed mogelijk loopt binnen dat gezin en dat houdt dus ook de eigen kinderen in van dat gezin.

Het is onduidelijk hoe pleegouders tegen de rol en verantwoordelijkheid van de pleegzorgbegeleider aankijken als het gaat om hun eigen kinderen. Pleegouders zijn niet betrokken geweest in het praktijkonderzoek binnen Youké en is een belangrijk uitgangspunt voor vervolgonderzoek.

Formeel gezien zijn de ouders verantwoordelijk voor het welzijn van hun kinderen. Dit maakt dat ouders leidend zijn in de zorg voor hun kinderen en dat toestemming van hen noodzakelijk is om daar iets in te doen als begeleider. Echter weten we ook dat pleegouders niet altijd goed inzicht hebben in wat er speelt en zelf overbelasting kunnen ervaren door de pleegzorgplaatsing. Daarnaast zijn de ouders, de verwijzer en de pleegzorginstantie samen verantwoordelijk voor het welzijn van het pleegkind. Als het pleegkind in een spanningsvolle situatie opgroeit, heeft dit invloed op de ontwikkeling van alle kinderen in het gezin. Wanneer deze precies een gedeelde verantwoordelijkheid wordt, waarbij verwacht mag worden dat de pleegzorgbegeleider de eigen kinderen bij de begeleiding betreft, is onduidelijk en daar geeft de module beschrijving pleegzorgbegeleiding geen antwoord op. De precieze rol en verantwoordelijkheid is niet helder voor de pleegzorgbegeleider en het pleeggezin.

Helderheid hierover creëren kan al zorgen voor minder spanning. Nu is het meestal zo dat de pleegzorgbegeleider te laat ingrijpt, namelijk als de spanning al hoog opgelopen is binnen het gezin. Het ingrijpen van de pleegzorgbegeleider zorgt er voor dat de pleegouder het gevoel heeft dat er op hun ouderschap ingegrepen wordt. Dit is een reactief proces in plaats van preventief en kan zorgen voor extra spanning of faalgevoelens bij pleegouders. Om preventief te werk te gaan is het van belang dat het welzijn van de eigen kinderen en de rol van de pleegzorgbegeleider onderwerp van gesprek zijn met het hele pleeggezin. De visie van alle gezinsleden en verwachtingen kunnen dan afgestemd worden met elkaar en verdere rolverwarring in de begeleiding kan hiermee beperkt worden.

Dit maakt ook dat het voor pleegouders laagdrempeliger is om eerder om hulp te vragen als het gaat om het welzijn van hun eigen kinderen. De taak en rolverwarring die er nu is draagt niet bij aan het gevoel van een gezamenlijke verantwoordelijkheid, voor zowel de ontwikkeling van het pleegkind als het welzijn van de eigen kinderen. In het licht van de nieuwe jeugdwet en de bewuste keuze voor gezinsvormen in de jeugdhulp is de onduidelijkheid die heerst als het gaat om het begeleiden van het hele pleeggezin een groot knelpunt.

Totdat de voorwaarden en hulpmiddelen aanwezig zijn in de vorm van een heldere taakomschrijving en onderbouwing van het handelen van de pleegzorgbegeleider, is het de taak van de pleegzorgbegeleider hier zelf zo goed mogelijk vorm aan te geven. De verwarring die er heerst over de rol en verantwoordelijkheid is juist reden om het te agenderen binnen de begeleiding en te kijken naar wat wel kan. Alle kinderen hebben tenslotte het recht op begeleiding.

Wie A zegt moet ook B zeggen

Naast de rolverwarring en het ontbreken van richtlijnen en handvaten (Split, 2019a) geven de pleegzorgbegeleiders aan dat zij niet weten hoe zij recht kunnen doen aan de eigen kinderen in de tijd die zij hebben voor de begeleiding. De pleegzorgbegeleiders onderhouden contact met de (biologische) ouders, netwerk van het pleegkind, het pleegkind, scholen, andere hulpverleners, verwijzers en het pleeggezin. In deze hoeveelheid van contacten is het soms lastig focus te bepalen en prioriteiten stellen met de beperkte tijd die er is voor de begeleiding. De druk op de

budgetten zorgt voor een krappe caseloadnormering waarbij al het gevoel heerst te kort te schieten in de begeleiding. De inzet van de specialistische jeugdhulp en de bekostiging ervan zijn maatwerkafspraken tussen de gemeenten en de pleegzorgaanbieders (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2018). Deze afspraken worden niet als voldoende ervaren om de daadwerkelijke hulp te kunnen bieden die nodig is en geeft druk op de caseload van de pleegzorgbegeleider waarin steeds complexere problematiek aanwezig is. Aangetoond is dat opvoedstress toeneemt naarmate de plaatsing vordert maar ook dat (de normering van) de begeleiding afneemt (De Baat, Van den Bergh & De Lange, 2015). Daarmee komt het gezinsleven onnodig extra onder druk te staan.

Een angst die een aantal pleegzorgbegeleiders noemen in het onderzoek (Split, 2019a) in relatie tot het meer betrekken van de eigen kinderen van pleegouders is dat er dan meer zicht op het gezin ontstaat waardoor ze ook met meer thema's iets zullen moeten doen en hier is geen tijd voor. Zo zegt er één:

Ja, als je er nu zelf meer naar vraagt om er meer zicht op te krijgen dan zou je daarna dan weer vervolgstappen kunnen nemen als je denkt dat dit helpend is of nodig is, dan moet je alleen wel de tijd ervoor hebben.

Als je eenmaal zicht hebt op interactie, patronen en problemen die schadelijk kunnen zijn moet je hier als begeleider wat mee. Als je jezelf (meer) beschikbaar stelt voor de eigen kinderen van pleegouders, moet je die tijd en aandacht ook kunnen bieden. Dit ervaren de pleegzorgbegeleiders nu niet te kunnen (Split, 2019a). Deze kramp voelen ze dagelijks waardoor (on)bewust een blinde vlek in stand gehouden wordt voor het welzijn van de eigen kinderen. Want wie A zegt moet ook B zeggen. Kunnen pleegzorgbegeleiders dat wel met de huidige vormgeving van hun werk?

Pleegzorg is een antwoord op de bezuinigingsvraag en de transitiegedachte in de jeugdhulp waardoor blijven investeren in de kwaliteit ervan van groot belang is om duurzaamheid van de zorg te waarborgen. Het pleegkind en het netwerk eromheen, inclusief het pleeggezin goed ondersteunen is een onmogelijke opgave voor de pleegzorgbegeleider met één huisbezoek per zes weken. De angst van de pleegzorgbegeleiders om niet te kunnen bieden wat nodig is voor de eigen kinderen van pleegouders lijkt dus een reële angst te zijn. Echter is in de kramp blijven zitten geen oplossing voor de handelingsverlegenheid die gevoeld wordt. Daarmee kan niet voorkomen worden dat spanningen in een pleeggezin zo hoog oplopen dat er op een later moment een crisissituatie ontstaat. Hiermee ben je als pleegzorgbegeleider veel meer tijd kwijt en kan een breakdown als gevolg hebben waarbij het welzijn van alle kinderen in het gedrang is gekomen.

Als antwoord op dit dilemma en manier waarop direct bijgedragen kan worden aan de doorontwikkeling van de pleegzorgpraktijk, is naar aanleiding van de uitkomsten van het onderzoek (Split, 2019a) en een aanvullende review (Split, 2019b) een interventie ontworpen die de pleegzorgbegeleider handelingsmogelijkheden biedt. De interventie is een praatplaat (inclusief gesprekshandleiding) die op basis van de visuele ondersteuning een leidraad biedt voor het gesprek met het pleeggezin, waarbij in het bijzonder de eigen kinderen ondersteund worden in omgaan met de pleegzorgplaatsing. "De onderdelen van de praatplaat zijn gebaseerd op kennis uit het praktijkonderzoek, de theorie en de daarbij geformuleerde aanbevelingen. De onderdelen van de praatplaat hebben allemaal een doel dat weer bijdraagt aan de uitvoering van de aanbevelingen" (Split, 2019c).

Het gesprek met de praatplaat kan gevoerd worden tijdens een al gepland begeleidingsmoment en vraagt dus geen extra tijdsinvestering van de pleegzorgbegeleider (Split, 2019c). Door de

praatplaat zo vroeg mogelijk in de begeleiding te gebruiken wordt mogelijk voorkomen dat irritaties en spanningen ontstaan en verder opbouwen in het gezin. Het welzijn van de eigen kinderen kan hierna teruggepakt worden in begeleidingsmomenten doordat drempels voor het bespreken ervan, in het gesprek met de praatplaat al weggenomen zijn. Daarnaast is het een manier om de inzet van de eigen kinderen te markeren en komt deze erkenning direct tegemoet aan de behoeften van de eigen kinderen (Split, 2019a). Het maakt tevens de rol van de pleegzorgbegeleider en wederzijds verwachtingen bespreekbaar met het gehele gezin wat van meerwaarde is voor de rest van de begeleiding. Door dit gezinsgericht aan te pakken, leert het gezin meer over elkaars gevoelens en gedachten, wordt de sociale steun onderling versterkt en kan de pleegzorgbegeleider al gerichte interventies op de interacties plegen doordat hij zicht heeft verkregen op alle gezinsleden. Dit alles komt het welzijn van de eigen kinderen ten goede en komt tegemoet aan wat zij aangeven nodig te hebben. De interventie begint zich momenteel in de eerste testfase in de praktijk. Over de resultaten van de inzet kan op korte termijn iets gezegd worden.

Van onzichtbare zorgers naar zichtbare kinderen

De gezinsgerichte werkwijze heeft er door de jaren heen voor gezorgd dat de pleegzorg op de kaart kwam en serieus genomen werd als belangrijk onderdeel van de jeugdhulp (Caris, 2016). In de jeugdwet staat zelfs de voorkeur beschreven voor pleegzorg als vorm van gezinshulp en moet dit recht gedaan worden door ontwikkelingen in de pleegzorgsector als het gaat om het welzijn van het hele gezin. Het niet betrekken van de eigen kinderen van pleegouders in de pleegzorgbegeleiding gaat ten koste van hun welzijn en doet geen recht aan de systeemgerichte werkwijze binnen de pleegzorg. Het doet helemaal geen recht aan de offers die de eigen kinderen brengen in de zorg voor het pleegkind. Zij zijn nu 'onzichtbare zorgers' terwijl zij 'zichtbare kinderen' zouden moeten zijn. *Om bij te dragen aan het welzijn van de eigen kinderen van pleegouders ten opzichte van de pleegzorgplaatsing is het noodzakelijk dat zij als vast onderdeel betrokken worden in de pleegzorgbegeleiding.*

De gewenste verandering ten opzichte van de huidige situatie is dat er altijd op een (vast) moment in de begeleiding contact met de eigen kinderen moet zijn en niet alleen sporadisch als zich al problemen voordoen. Hiermee kan het in een later stadium voorkomen dat er problemen ontstaan zoals rolverwarring, onduidelijkheden over de verantwoordelijkheid voor de eigen kinderen en oplopende spanningen die moeilijk om te buigen zijn. Ieder kind heeft recht om gezien, gehoord en begeleidt te worden bij eventuele moeilijkheden. Juist degene die het minst erom vragen hebben het het hardst nodig (Split, 2019a) en dus moeten alle eigen kinderen een plek krijgen in de pleegzorgbegeleiding. Het kan immers niet zo zijn dan we de zorg voor het ene kind ten koste laten gaan van een ander kind.

Het gebrek in de ondersteuning van eigen kinderen en de gevolgen hiervan worden al lange tijd geconstateerd in de pleegzorg. Er is voldoende bekend over wat de behoeften van de eigen kinderen zijn. Het is nu tijd dat er bijdragen geleverd gaan worden aan mogelijke oplossingen en doorontwikkelingen. Het praktijkverbetertraject en de ontworpen interventie (Split, 2019c) heeft hiermee een begin gemaakt en zal zich de komende tijd door ontwikkelen.

Pleegzorgbegeleiders hebben recht op goed onderbouwde kennis en handvaten om hun steeds complexer wordende taak te kunnen uitvoeren, maar zullen dit recht ook zelf op moeten eisen en zich actief op moeten stellen in het leveren van bijdragen aan de professionalisering van het beroep. Het alleen benoemen van knelpunten en wat allemaal niet kan met de huidige voorwaarden zorgt niet voor constructieve verbeteringen en ontwikkelingen. Ik roep mijn collega's op vooral te kijken naar wat wel kan en daar creatief in te zijn, pak de ruimte om te doen wat jij denkt dat nodig is. Het allermooiste is natuurlijk om zelf bijdragen te leveren aan

praktijkontwikkeling. Weet je niet hoe? Of weet je dat juist wel? Beide redenen om jezelf door te ontwikkelen tot een Master Social Work en de verbinding tussen theorie en praktijk te maken!

Wat nu?

Het is duidelijk dat er nog veel moet gebeuren in de sector. Naar aanleiding van het 2 jarige praktijkverbetertraject zijn aanbevelingen geformuleerd voor professionals in de pleegzorg:

- Veranderde taal waarin gesproken wordt en begin bij jezelf. Spreek en schrijf over het hele pleeggezin en niet alleen over pleegouders. De focus moet meer op het gezin komen te liggen.
- Wacht niet met aanpassingen in de methodieken alvorens iets te veranderen. Voer binnen de pleegzorgbegeleiding tenminste één gesprek met het hele gezin en gebruik hiervoor bijvoorbeeld de ontworpen praatplaat. Spreek over de verwachtingen naar elkaar.
- Zoek zelf naar creatieve manieren om de eigen kinderen van pleegouders een plek te geven en ruimte te maken voor hun gevoelens en emoties. Het invullen van het dagboek in het onderzoek (Split, 2019a) bleek al een positieve uitwerking te hebben op de coping van de eigen kinderen.
- Doe vervolgonderzoek naar de visie en wensen van pleegouders als het gaat om de rol, verantwoordelijkheid en ondersteuning van hun eigen kinderen.
- Lever je bijdrage als professional aan de doorontwikkeling van de onderleggers van de pleegzorgbegeleiding, de 'Richtlijn Pleegzorg voor jeugdhulp en jeugdbescherming' (2015) en de methodiekhandleiding 'Pleegzorg begeleiden is een vak!' (2017). Neem deel in werkgroepen, onderzoeken, geef ongevraagd advies aan onderzoekers en (beleids)ontwikkelaars en wees pro actief in het aangeven nodig is om je werk goed te kunnen doen! Pak je momenten van invloed, of creëer ze zelf!

Bronnenlijst

- Baartman, H., & Zandberg, T. (1997). *Pleegzorg*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Bolt, A. (2008). *Het gezin centraal. Handboek voor ambulante hulpverleners*. Amsterdam: SWP.
- Breg, A.C., De Baat, M.M.J., De Lange, M., Albrecht, G., Daamen, W. (2016). *Pleegzorg begeleiden is een vak! Een methodiekhandleiding voor professionals werkzaam binnen de pleegzorg*. Duivendrecht & Utrecht: PI Research, & Nederlands Jeugdinstituut.
- Bolwijn, M. (2010, september). Help het kind, begin bij de ouders. *Volkskrant*. Geraadpleegd op 23 juni, 2019 van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/help-het-kind-begin-bij-de-ouders~bf8524f4/>
- Caris, T. (2016) *Wonen met een ander thuis. Verschuivende visies op pleegzorg in Nederland 1970-1990*.
- Compas, B. E., Connor-Smith, J. K., Saltzman, H., Thomsen, A. H., & Wadsworth, M. E. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress, and potential in theory and research. *Psychological Bulletin*, 127(1), p. 87-127.
- De Baat, M., Van Den Bergh, P., & De Lange, M. (2015). *Richtlijn Pleegzorg voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. (2^e herziene druk). Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- De Vries, S. (2010). *Basismethodiek psychosociale hulpverlening*. (2^e druk). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Höjer, I., Sebba, J., & Luke, N. (2013). *The impact of fostering on foster carers' children: An international literature review*. Rees Centre (Research in Fostering and Education), University of Oxford, Oxford.
- Kaplan, C.P. (1988, december). The biological children of foster parents in the foster family. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 5(4), p. 281-299.
- Maaskant, A. (2016, 14 december). Hoe pleegzorg beter kan. *Sociale vraagstukken*. Geraadpleegd op 1 juli, 2019 van <https://www.socialevraagstukken.nl/hoe-pleegzorg-beter-kan/>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2018, augustus). *Onderzoek naar de financiële aspecten van pleegzorg*. Geraadpleegd op 10 juni, 2019 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/11/05/onderzoek-financiele-aspecten-pleegzorg>
- Nabuurs, M. (2015). *Basisboek systeemgericht werken*. (2^e druk). Amersfoort: Thieme Meulenhoff.
- Poland, D. C., & Groze, V. (1993). Effects of foster care placement on biological children in the home. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 10(2), p. 153-164.
- Pleegzorg Nederland. (2017, juni). *Factsheet Pleegzorg 2017*. Geraadpleegd op 13 april 2018, van https://www.pleegzorg.nl/media/uploads/overpleegzorg/2017_factsheet_pleegzorg_def.pdf
- Romijn, G., De Graaf, I., & De Jonge, M. (2010). *Kwetsbare kinderen*. Utrecht: Trimbos-instituut.

- Schmied, V., & Tully, L. (2009). *Effective Strategies and Interventions for Adolescents in a Child Protection Context*. Literature Review. Ashfield, N.S.W: Department of Community Services .
- Singer, E., Uzozie, A., & Zeijlmans, K. (z.d.). *Nooit meer zo alleen. Wennen in een pleeggezin*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam en Stichting Alexander.
- Split, M. (2018, mei). *Het ondergeschoven kind binnen de pleegzorg* (Praktijktheoretisch kader). Master Social Work, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.
- Split, M. (2019a, februari). *Omgaan met pleegbroers en- zussen. Hoe doe je dat?* (Onderzoeksverslag). Master Social Work, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.
- Split, M. (2019b, maart). *Werkzame factoren bij het vergroten van de copingvaardigheden van kinderen*. (Review). Master Social Work, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.
- Split, M. (2019c, mei). *Praktijkverbeterinterventie voor de ondersteuning van (effectief) copinggedrag van eigen kinderen van pleegouders*. (Het ontwerp en het invoeringsplan). Master Social Work, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.
- Van der Ploeg, J. (2013). *Stress bij kinderen*. doi: 10.1007/978-90-368-0419-6_2
- Youké. (z.d.) *Pleegzorg bij Youké*. Geraadpleegd op 17 mei 2018, van <https://www.youkepleegzorg.nl/pleegzorg-bij-youke/>
- Zoon, M. (2014). *Continuïteit van pleegzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 13 april 2018, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Review-Continuïteit-van-pleegzorg.pdf>